

Жылысбек С.Н.¹ Сабиралиева Ж.Ы.²

¹²Тараз мемлекеттік педагогикалық университеті
Тараз қаласы, Қазақстан

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жаратылыстану пәндері мамандарын даярлауда экологиялық білім беруді тиімді ұйымдастыру мәселелері туралы жазылған. Мақалада республика тұрғындарының экологиялық сауаттылығын арттыру мәселелері қарастырылған. Ол үшін педагогикалық және техникалық оқу орындарының білім беру стандарттарына арнайы практикалар үшін кредиттер бөліну керектігі келтірілген. Экологиялық білімді арттыру адам капиталын сақтаудың алғы шарттарының бірі екендігі жазылған. ҚР аймақтарындағы экологиялық апаттар жайында дәлелді мағлұматтар келтірілген. Сонымен қатар, еліміздің ақпараттық құралдары тарапынан, әсіресе, телеарнадан апта сайын қоршаған орта экологиясы жайында деректі хабарламалар беруді жолға қоюдың қажеттігі айтылған. Жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламасы бойынша экологиялық білімділікті жетілдіруде арнайы экологиялық орталықтарда практикаларын өткізу қажеттігі көрсетілген. Жаратылыстану мамандықтары үшін экологиялық білім беруді жоспарлау үлгісі келтірілген. Еліміздің облыс аймағының экологиялық картасының жыл сайын жаңартылуы және экологиялық каталогын құрастырып, мониторинг жасалуы, нәтижелерінің ақпарат құралдарынан үнемі берілуі қажеттігі келтірілген.

Түйін сөздер: экология, білім, бағдарлама, қоршаған орта, радиоактивтілік, зиянды заттар.

Zhilyzbek S.N.¹ Sabiralieva ZH.I.²

¹²Taraz State Pedagogical University
Taraz, Kazakhstan

THE EFFECTIVE PEDAGOGICAL ORGANIZATION OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract

This article discusses some issues of improving environmental literacy of the population among Republic and questions about an effective organization of environmental education in the training of natural sciences. For this purpose, it is necessary to allocate credits for special educational standards of pedagogical and technical educational institutions. It is noted that the improvement of environmental knowledge is one of the prerequisites for the preservation of human capital. The verified data and arguments about ecological catastrophes in the regions of Kazakhstan are given. In addition, the country's media, especially the television channel, are encouraged to provide weekly environmental information on the environment ecology. It is shown the necessity of higher education institutions' practice to improve environmental education in special environmental centers. There is the scheme of environmental education planning in natural specialties. And it is necessary to update the environmental map of the region annually and create an environmental catalog, monitoring, the results of the media should be monitored regularly.

Key words: ecology, knowledge, program, environment, radioactivity, harmful substances.

¹²Таразский государственный педагогический университет
Город Тараз, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация

В данной статье рассматриваются вопросы эффективной организации экологического образования при подготовке специалистов естественных дисциплин и вопросы повышения экологической грамотности населения республики. Для этого необходимо выделить кредиты на специальные образовательные стандарты педагогических и технических учебных заведений. Отмечается, что повышение экологических знаний является одной из предпосылок сохранения человеческого капитала. Приведены проверенные данные и аргументы об экологических катастрофах в регионах Республики Казахстан. Кроме того, к средствам массовой информации страны, особенно к телевизионному каналу, обращен призыв предоставлять еженедельную информацию по экологии окружающей среды. Показано, что в учебной программе высших учебных заведений необходимо проводить практику в специальных экологических центрах по улучшению экологического образования. Приведена схема планирования экологического образования по естественным специальностям. И необходимо ежегодно обновлять экологическую карту региона и создавать экологический каталог, мониторинг, регулярно следить за результатами деятельности СМИ.

Ключевые слова: экология, знание, программа, окружающая среда, радиоактивность, вредные вещества .

Қазіргі ғылыми-техникалық даму үрдісінің экологиялық мәселелері жылдан-жылға артып келе жатқаны анық. Кез-келген елдің ғылыми, материалдық, техникалық дамуымен қатар, олардың қоршаған ортаға тигізетін зиянды әсерлері де анықталып отыр. 1992 жылы Рио-де-Жанейрода өткен конференциясында дамушы елдердің нарықтық-тұтыну моделі адамдардың құрбан болуына әкелетіндігі жайында қорытынды жасалған. Қазақстан Республикасы орнықты дамуының экологиялық негіздерінде мынадай түсініктер келтірілген: адам өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаны қамтамасыз ету жөніндегі мақсатқа мемлекеттің қол жеткізуі; қоршаған ортаны қорғау және био әртүрлілікті сақтау; Қазақстан Республикасының өз табиғи ресурстарын өндіруге құқықтарын қамтамасыз етумен іске асыру және табиғи ресурстарды пайдаланумен қоршаған ортаға әсер ету мәселелерінде ұлттық мүдделерді қорғау; қазіргі және болашақ ұрпақтардың сұранысын әділ қанағаттандыру; өндіріс пен тұтынудың орнықты үлгілерін дамыту; қоршаған ортаның жай-күйін есепке ала отырып, экологиялық нормалаудың әлеуметтік және экономикалық даму талаптарына сай келуі; әрбір адамның экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын сақтау және жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғаумен орнықты даму мәселелерін шешуге жан-жақты қатысуы; қоршаған ортаны қорғау саласында қабылданатын шаралардың жариялылығын қамтамасыз ету [1,46.]; Ал, қоршаған орта-тіршілік ортасы, ал, оның табиғи түрінен ауытқуы күрделі мәселе. Басқа елдердегідей, қоршаған ортаның табиғи тазалығын тұрақты сақтау және экологиялық сауаттылығын арттыру-еліміздің тұрғындарының биосфералық қауіпсіздігін қамтамасыз ететіндігі белгілі.

Экологиялық кодекске сәйкес орындалуы тиіс міндеттердің бірі-экологиялық білімдерді таратып, экологиялық мәдениет деңгейін арттыру жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру, үздіксіз экологиялық білім жүйесін дамыту болып табылады [2,66.]. Бірақ, қазіргі уақытта жоғарыда келтірілген «әрбір адамның экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын сақтау және жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғаумен орнықты даму мәселелерін шешуге жан-жақты қатысуы, қоршаған ортаны қорғау саласында қабылданатын шаралардың жариялылығын қамтамасыз ету» сияқты іс-шаралары іс жүзінде орындалып жүр ме? Орындау үшін «қандай жұмыс түрлерін ұйымдастыру және қалай жүзеге асыру керек?» деген сұрақтар туындайды. Кейбір экологиялық мәселелер нақты химиялық зерттеулерсіз шешілмейді, яғни, облыс орталықтарында химиялық экологиялық лабораториялардың болуы және бұл салада еңбек ететін мамандардың биосфераның (ауа, топырақ, су) құрамын, олардың өзгеру себептерін көрсету үшін нақты ғылыми зерттеулер-химиялық сараптамалар жүргізе білуі үшін олардың функционалдық сауаттылығы жоғары деңгейде болғаны

жөн. Сол кезде, жүргізілген мониторинг негізінде судың ауаның, топырақтың ластануына талдамалы бақылау жасауға және радиоактивті ластанудың алдын алуға мүмкіндіктер болады. Зерттеулер нәтижесінде жасалған химиялық мониторинг-экологияның мынадай негізгі әдістеріне негізделеді: жүйелік тұрғыдан қарастыру; ортаның жағдайын бақылау; эксперимент және модельдеу. Келтірілген әдістердің ішінде химиялық экологияға үйлесімді әдіс-ортаның жағдайын бақылау әдісі. Метерологиялық бақылау, температураны өлшеу, судың химиялық құрамын, тұздылығын, мөлдірлігін, топырақ ортасының сипатын анықтау, радиациялық фонды өлшеу, ортаның химиялық және бактериалдық ластануын анықтау, т.б. ортаның жағдайын бақылауға жатады [3,8б.]. Қазіргі кезде осылардың ішінде практикалық маңыздылығы жағынан мониторингке ерекше көңіл бөлінуде. Геологиялық, биологиялық және химиялық зерттеулер көмегімен жасалған мониторингілерінің жалпы мақсаты-бақылау, баға беру және болжам жасау. Сондықтан да, экологиялық білім беруді тиімді ұйымдастыру мәселелерін қарастыру-негізгі мақсаттардың бірі және осыған байланысты мәселелерді тиімді шешу жолдарын келтіру міндеттері болып табылады.

Негізгі бөлім

ҚР экологиялық білім және тәрбие беру жүйесін жасауды дамыту экологиялық қауіпсіздігінің стратегиялық мақсаты мен міндеттеріне жатады. Сондықтан, елімізде тұрақты дамуды қамтамасыз етуде мынадай экологиялық мәселелерге байланысты міндеттерді іске асыру қажет болып табылады: қоршаған ортаның сапасын тұрақтандыру; табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғауды басқарудың тиімді жүйесін құру; табиғи қорларды сақтау; Сонымен қатар, тұрақты дамуды ғылыми және ақпараттық қамтамасыз етудің де маңызы зор. Келтірілген міндеттердің біздің Республикамыздың тұрақты дамуын қамтамасыз етуде маңызы ерекше (30.04.1996 жылы «Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздік» концепциясында қарастырылып бекітілген).

Н.Ә.Назарбаев адам капиталын сақтаудың қажеттігі туралы өз жолдауында көрсеткен болатын [4,3б.]. Бірақ, жыл сайын болып отырған әртүрлі үлкенді-кішілі апаттардың болуы, табиғи қазба байлықтардың көптеп өндірілуі және өз жерімізде алғашқы өңдеуден өткізлуі қоршаған ортаға зиянды әсерін тигізуде.

Экологиялық қауіпсіздік үрдісі - қоршаған ортаны нақты және мүмкін болатын қауіптен қорғауды қамтамасыз ету; биосферамен сыртқы антропогенді және табиғи факторлар арасындағы тепе-теңдікті ұстап тұруға бағытталған медициналық, биологиялық, экологиялық, құқықтық іс-шаралардың жиынтығы, жүйесі. Бұл жүйенің орындалуы міндетті бағыттарының бірі - экологиялық білім беруді тиімді ұйымдастыру. Экологиялық сауатты патриот жастар өз елінің сенімді болашағы бола алады. Экологиялық қауіпсіздік жүйесіндегі тұрақты даму мәселесін шешуді, әр адамның экологиялық сауатсыздығын жоюдан бастау керек және білім беру орындарында экологиялық білім беруді модернизациялау қажет. Жалпы басқа елдерде, мысалы көрші Ресейдің жоғары оқу орындарының жұмыс жоспарларында өздері орналасқан аймақтың негізгі мәселелері, өндірістері, табиғаты, экологиясы жайында білімдерін жетілдіру үшін арнайы пәндер енгізілген. Ресейдің экология және қоршаған ортаны қорғау бойынша мемлекеттік думасының мүшесі А.Фокин «азаматтар өздері тұратын аймақтың экологиялық жағдайын білуі тиіс және экологиялық жағдайды жақсартуға байланысты шешімдерде олардың пікірлерін ескеру қажет» деп ашық айтқан [5,42б.].

Біздің еліміздегі радиациялық сәулелердің мөлшері жайында тіпті ешқандай ақпараттық мәліметтер келтірілмейді және ғалымдардың бұл бағыттағы ғылыми ізденіс жұмыстары саусақпен санарлық десе де болады. Еліміздің қорғаны болар білімді жастар - оқушылармен студенттер қоршаған орта жайындағы ғылыми-шығармашылық ізденістеріне негіз болатын мағлұматтарды қайдан алады? Мағлұматтар шын мәнінде қол жетімді ме? Елімізде өндіріліп, тасымалданып әкетіліп жатқан кендерден таралатын қауіпті заттар мен радиациялық сәулелер жайында берілетін ақпараттар жергілікті тұрғындарға беймәлім екендігі де байқалады. Мысалы, Жамбыл облысында «Казфосфат» ЖШС өндірісінде сары фосфор өндірілуде. Тау жыныстарын өртеу кезеңдерінде зауыттан шыққан қою кара түтін Тараз қаласының атмосферасын лақтауда және ауа қозғалысы болғанша тұманданып тұрады. Осындай дәлелді факторлар бір ғана ҚР қалаларында емес, барлық қалаларында кездеседі дегуге болады. Болашақ ұрпақтың денінің саулығы өмір сүретін ортасына тікелей байланысты болғандықтан, халықтың экологиялық сауаттылығын арттыру мәселелерін жүйелі, тиімді қарастыру керек. Демек, жоғары оқу орындарында да экологиялық білім беруді модернизациялау қажет.

Көптеген елдерде ЖОО студенттері үшін өздері тіршілік етіп жүрген ортасы жайлы экологиялық білімдерін қалыптастыру және жетілдіру нақты шешілген. Әр облыста орналасқан ЖОО-ның білім беру бағдарламасында сол аймақтың экологиясын зерттеу пәндері енгізілген. Біздің елімізде

берілетін экологиялық білім жалпылама түрде және әсіресе, мемлекеттік тілдегі химиялық экология, биологиялық экология, т.б. оқу әдебиеттерінің саны өте аз. Дегенмен, педагогикалық оқу орындарында экологиялық білім беру мәселелерін шешуде зор үлес қосқан ғалым-педагог Н.Сарыбековтың маңызды еңбегін атап өтуге болады. Бірақ, қазіргі уақытта ғалым еңбектерін жалғастырып жазылып шығып жатқан оқу әдебиеттері жеткіліксіз болып отыр. Биологиялық, химиялық экологиялық білімді жетілдіруге байланысты қазақ тілінде шығарылған оқулық саны өте аз деуге болады (соңғы 5 жыл көлемінде басылып шыққан көлемді бірер ғана оқулықтар бар, авт. х.ғ.д. проф. С.Мырзалиева). Шындығында, экологиялық бағытта қорғалған ғалымдар еңбектері өте көп, ал, іс жүзінде оқу орындары үшін оқулық ретінде ұсынылып, шығарылған еңбектері аз, қорғалған жұмыстарының нәтижелері экологиялық бағытта білім алуда пайдаланылмайды. Экологиялық бағытта қорғалған зерттеу жұмыстарының нәтижелері іс жүзінде маңызды болғанымен, тиісті деңгейде пайдаланылмайды деуге болады. Мысалы, Республикалық экологиялық басылымдарда, ЖОО оқулықтарында немесе оқу құралдарында ғалымдардың еңбектерінің нәтижелері елімізге қатысты келтірілмейді. Білімді жетілдіруде қажетті практикалық маңызды экологиялық зерттеу нәтижелері мектеп оқушылары мен ЖОО-ның студенттері үшін қолжетімді емес. Студенттердің білімін экологиялық пәндерден сырттай бағалау кезінде мемлекеттік тілдегі оқулықтардың жеткіліксіздігі де байқалады.

Республикамыздың әрбір аймағының экологиялық мәселелері жетерлік, себебі, инвесторларға берілген жерлердің барлығында пайдалы қазбалардың қазылуы, өңделуі, тасымалдануы кезінде қоршаған ортаға зиянды заттар таралып жатқаны анық. Облыс аймағының көптеген жерлері шетел инвесторларына берілгендіктен, таулары қопарылып, кендері ашылып- шашылып, өңделіп, уран тәрізді радиоактивті заттарды алғашқы өңдеу өнімдері қаладағы темір жолдары арқылы тасымалданып жатыр. Бұл үрдістің экологиялық сипаты қандай? Қаратау қойнауынан уран сияқты радиоактивті заттар өндіріліп жатқан облыс аймағының орталығы Тараз қаласындағы немесе басқа облыстардағы радиациялық сәулелердің шектеулі рауалды концентрациядан асып кетуі жайында мәліметтер неге хабардан арнайы берілмей жүр? Аспандағы ақ бұлттардың соғыс кезеңдеріндегідей қара түсті шұбатылған қара, қоңыр бұлттарға айналуы неліктен? Ресейде пилотсыз ұшу транспорттары арқылы бұлттарынан радиоактивті шаңдарды жинап, зерттеу жұмыстары жүргізіледі. Ал, бізде неге сондай экологиялық ауқымды зерттеулер жүргізілмейді? Бір ғана, Жамбыл облысының Шу, Құлан, Сарысу, Қордай аудандарына инвесторлар қажеттеріне қарай тау мен тасты қопарып, қазба байлықтарды алғашқы өңдеулерінен өткізіп әкетіп жатыр (алғашқы өңдеуде таралатын зиянды заттың мөлшері үнемі тиісті бақылауда деуге болмайды). Соңғы екі жылда облыс аймағында болған үлкен екі апаттың елді мекендерге айтарлықтай қауіпі бар. Бұл аймақтағы Бурыл станциясы маңында тасымалдау кезінде темір жол рельсіндегі авария салдарынан аударылған цистернадағы концентрленген күкірт қышқылының төгілуінен және өткен жылда «Казфосфат» өндірісінде болған жарылыстың облыс тұрғындарының денсаулықтарына тигізетін зиянды әсері болмауы мүмкін емес. Қала емханаларында кезекте тұрғандар денсаулықтарының төмендеуі экологиялық салдардан туындап отырғанын, былтырғы антибиотиктердің биылғы ауруды емдеуге жарамсыздығы, яғни, жаңа антибиотиктермен алмастырылуы т.б. жайында пікірлерін білдіруде. Мұндай мәселелер бір ғана Жамбыл облысында ғана емес, еліміздің барлық облыстарында да кездеседі деуге болады. Еліміздің экологиялық қауіпсіздігіне елеулі қатер туғызып отырған радиоактивті ластанудың 30%-ы радиоактивті газ-радоннан болып отыр. Радон (Radonum)-радиоактивті химиялық элемент; инертті газ; Радонды алғаш американдық физик Р.Оуэнс торийдің ыдырауы кезінде байқаған (1899). Ең тұрақты изотопы ^{222}Rn ($T_{1/2} = 3,823$ тәулік), яғни, жартылай ыдырау периоды 4 күнге жуық деуге болады. Ол өте улы, ыдырау кезінде организмнен қиын шығарылатын, ұшпайтын радиоактивті өнімдер (Po, Bi, Pb изотоптары) түзеді; медицинада (радонды ванна, т.б.), техникада, биологияда, табиғатта радиоактивті элементтерді анықтауда белгілі бір дозасы қолданылады. Таулы жерлерде тастар арасында радиоактивті радон газының болуынан алыстан қарағанда қызғылт сары, көгілдір, күлгін құбылмалы түстерді байқауға болады (түсі құбылып өзгеріп тұрады) [6,23б.]. Мұндай жерлерге саяхатқа шығып демалуға тыйым салыну керектігі ескерілмей жүр.

Қырғызстан Республикасынан басталатын облыс аймағын қамтитын табиғи су ресурстарының құрамының тазалығы үнемі бірқалыпты емес. Жыл сайын Қазақстан су қоймаларына химиялық қоспалармен ластанған 6 миллиард м³ ағын су құйылады, 3 млн. тонна зиянды заттар ауа қабатына сіңеді, 200 млн. қатты қалдықтар қоқысқа тасталатындығы анықталған. Атмосфераны ластағыш заттардан бір ғана мультипликатор - қорғасын ингредиентін мысалға алайық. Қорғасын - улы

политропты затқа жатады. Оның ағзадағы азғантай ғана концентрациясы, ағзалар мен тіндерді, қан жүйесін, орталық нерв жүйесін, иммун жүйесін зақымдап, бүлдіреді. Қорғасынның жоғары мөлшері - Өскемен, Зыряновск, Лениногорск қалаларының атмосфералық ауа құрамында кездеседі. Шашқа жасалған спектралды анализ мәліметтері бойынша, бұл қала тұрғындарында, қорғасын мөлшері ең жоғары, яғни шекті мөлшерден 6 есе көп болып шыққан. Қорғасынның бірқатар мөлшерін тұрғындар су, азық-түлік өнімдері арқылы қабылдайды. Сондықтан да болар, шығыс қазақстандықтардан ақ қан ауруымен науқастанғандардың саны көбейіп отыр. Тауар күйіндегі 1 тонна қорғасын алу үшін, 1000 тонна кенді қазып өңдеуге, 5 тоннаға дейін бос жынысты қазып алуға тура келеді. Қазақстанның полиметалл кендеріндегі қорғасынның концентрациясы 0,32 мен 0,8% аралығында. Бұл көрсеткіш ең бай кен көздері үшін, 1,5-2,5%. Қалдық сақтағыш қоймаларда жинақталған уақытына байланысты, өндіріс қалдықтарындағы қорғасын мөлшері 0,4%, 0,7%, кейде 1,5 %-ға дейін жетеді. Осыған орай, бұл техногенді қалдықтар ұзақ уақыт жатқан сайын, олардағы микроэлементтер зияндылығы қоршаған орта үшін арта түсері де сөзсіз. Жалпы, бүгінгі күнге дейін, Қазақстандағы түсті металлургия кәсіпорындарының техногенді қалдықтарының мөлшері-9,139 млрд тонна. Республика бойынша қалдықтардың 16,5%-ы шығыс Қазақстан экожүйесінің үлесіне тисе, бір ғана «Жезқазған түсті металл» өндірістік бірлестігінде - 13,5% қалдық қордаланған (912046 млн.т), ал "Соколов-Сарыбай" өндірістік бірлестігінде қалдықтардың 42,9%-ы жинақталған [7,426].

Қазіргі кезде елімізде "Байқоңыр" кешенінің жұмысы әлі жүргізілуде. Көктем мезгілінде жоспарлы ұшырылып жатқан ракеталардың әсерінен ауа қозғалысының үдей түсуі, зиянды улы заттарының таралуы іс жүзінде табиғаттағы атмосферадағы тепе-теңдік күйінің күрт өзгерісіне әкеліп, жеміс-жидектердің, көкөністердің «экологиялық ауруға» ұшырауы жылдан-жылға артып келе жатқаны мәлім. Ракеталардың жерге түскен бөлшектері, құлаған ракеталар, ракетадан өте улы жанармайларының төгілулері, т.б. нақты экологиялық қатер туғызуда. "Байқоңыр" космодромынан тасымалдаушы-зымырандардың ұшырылымдарын қамтамасыз ету үшін, жалпы ауданы 12,24 млн. гектарға тең бөлшектері түсетін арнайы құлау алаңы бөлінген. Осыған байланысты ракеталық-ғарыштық қызметтің қоршаған ортаға және халық денсаулығына әсерін төмендету, ракеталық-ғарыштық кешеннің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі осы уақытқа дейін халықты алаңдатып отыр. Облыс орталықтарындағы жер асты цистерналарынан транспорттарға газ, май құю кезеңінде де бөлінетін газдардың қала ауасын ластап отырғаны белгілі. Сондықтан, да әр облыс аймағында орналасқан ЖОО аймақ экологиясы жайлы білімділік сауаттылығын арттыруға бағытталған іс-шаралардың болуы қажет.

Экологиялық мәселелердің үнемі ақпарат құралдарында ашық, нақты жарияланым жасалуы-бұл жоғарыда келтірілген мәселелердің тиімді жолдармен шешілуіне оң әсерін тигізеді. Экологиялық, химиялық және биологиялық экологиялық білім беру жүйесін тиімді модернизациялаудың маңызы бар, себебі, жоғары оқу орнында (ЖОО) әрбір білімді ұрпақтың экологиялық қауіпсіздік жайында білімділік құзыреттілігі жетіле түседі және өзін қоршаған ортаға өзіндік көзқарасы болады. Жоғары оқу орындарының білім бағдарламаларында міндетті немесе таңдау пәндерінің бірі ретінде қоршаған орта қауіпсіздігіне байланысты арнайы пәндер оқытылады. Бірақ, бұл пәннің оқытылу мазмұнын жаңарту керек. Мысалы, педагогикалық ЖОО-ның оқу жұмыс жоспарларындағы кәсіптік педагогикалық практикалар қатарына экологиялық білім беру практикасын енгізу білім сапасын арттыра түсер еді. Төменде педагогикалық ЖОО-да экологиялық білім беруді модернизациялауға байланысты кесте келтірілген (1-кесте).

Жаратылыстану мамандықтары үшін экологиялық білім беруді жоспарлау үлгісі

1-кесте

Экологиялық білімді жетілдіруде өндірістермен байланыс орнатуды қажет ететін жаратылыстану мамандықтары		
Химия	Биология	География, геология
1.Экологиялық білім беруді ұйымдастыру		
1.1 Пәндердің оқу жұмысы жоспарында (РУП) міндетті пән ретінде болуы;		
1.2 Мамандықтың білім беру стандарттарына экологиялық білім беру практикасының енгізілуі (типтік жоспардағы практикаларының кредит санын арттыру)		
1.3 Облыстың экологиялық орталықтарында кемінде 1 кредиттік (15сағат) практикаларының өткізілуін жоспарлау, келісімшарттар жасау		

2.Экологиялық білім нәтижелерінің бағалануы
2.1 Практика нәтижелері бойынша есеп беру
2.2 Шығармашылық жұмыстар орындауы (эссе жазу, ғылыми-жобалық зерттеулер жасау, ақпарат құралдарына мағлұмат беру, т.б.)
2.3 Білім жетістіктерін сырттай бағалауға қатыстыру (ВОУД)
2.4 Диплом жұмыстарында жүйелі түрде келтірілуі

ЖОО мен қоршаған орта жайында зерттеулер жүргізетін экологиялық орталықтар арасында тығыз байланыстың орнауы студенттердің экологиялық сауаттылығын жетілдіре түсер еді. Қоршаған ортаны қорғау тек қана көше қоқыстарын тазалаумен ағаштар отырғызу мен шектелмейтіндігін, тіршілік үшін маңызды басқа да факторлардың бар екендігін іс жүзінде түсініп, өз беттерінше ізденістер жасау дағдылары қалыптасады. ЖОО-да оқу жұмыс жоспарлары бойынша «Тіршілік қауіпсіздігінің негіздері» химия және экология мамандықтарында «Химиялық экология», «Биологиялық экология», «Экология және тұрақты даму» т.б. қоршаған ортаға қатысты пәндер оқытылады. Бұл пәндер бойынша білім беруді ұйымдастыру қандай деңгейде деген сұраққа қашанда жауап дайын, яғни, дәрістік сабақ және практикалық сабақтар. Пәндердің оқытылуы дәстүрлі жолдармен аудиторияда өткізіліп, білімдері ЖОО аясында қалыптасып, іс жүзінде студенттер өздерінің тұрып жатқан аймақтары жайында экологиялық білімі шектеулі күйде қала береді. Ал, өмірмен, өндірістермен тығыз байланыста болып өткізілмейтіндігі, практикалардың экологиялық ұйымдарда өткізілмейтіндігі, экологиялық қауіп тудырып отырған орындарға саяхат жасала бермейтіні анық. Осы тұрғыдан қарағанда, ЖОО оқу жұмыс жоспарларына 2 апталық экологиялық практикалар ұйымдастырылып өткізілуі қазіргі уақытта қажет болып табылады. Егер, ЖОО-ның қала орталығындағы экологиялық орталықпен тығыз байланысы болмаса, пән ретінде биосфера экологиясы қарастырылғанмен, экологиялық білімдері нақтыланбайды. ЖОО экологиялық пәндерді аймақ тіршілігімен байланыстырылып, практикаларының өткізілуіне талаптардың қойылмауы салдарынан білім алушылардың экологиялық білімдерінің қалыптасуы жеткіліксіз деңгейде болады. Көптеген арнайы телеарналарда экологиялық мәліметтер берілмейді, берілген күнде де тазаланған орындар мен ағаштардың отырғызылып жатқаны туралы ғана көріністер беріледі. Республикадағы әр облыстың қазба байлықтарын өңдеу, тасу кезеңдерінде таралып жатқан радиациялық зиянды сәулелер, улы заттар жайында ақпарат құралдарында ашық, анық келтірілмейді деуге болады. Еліміздің телеарнасында қажетсіз сауда-саттыққа байланысты жарнамалар көптеп орыналады, ал, негізгі экологиялық мәселелерге нақты бағдарламалар мен хабарламалар берілмейді. Экологиялық ғылыми-ізденістер, олардың нәтижелері жайында беріліп жатқан ақпараттар жоқ деуге болады. Сондықтан, болашақта жас ұрпақты тәрбиелеуде жаратылыстану пәндері мамандарының экологиялық білімді болуы үшін білім беру орындарында, әсіресе, ЖОО-да экологиялық білім беруді дұрыс ұйымдастыру заман талабы деуге болады.

Қорытынды ҚР облыстарының экологиялық картасының жыл сайын құрастырылып, жаңартылуы және экологиялық каталог ретінде жинақталуы, мониторинг жасалуы, олардың нәтижелерінің ақпарат құралдарында берілуі - экологиялық сауаттылықты арттырудағы маңызды мәселе.

Экологиялық білімді жетілдіре түсуге байланысты іс-шаралардың жүйелі ұйымдастырылып, басқарылуы, жоғары оқу орындары (ЖОО) мен қаладағы экологиялық бөлімдердің арасында тығыз байланыс орнатылуы еліміздің экологиялық тұрғыдан қауіпсіздігін алдын-алу шараларының бірі болуы тиіс. Студенттер жергілікті мекендеріндегі экологиялық мәселелерді дұрыс түсініп, болашақта қызметтік іс-әрекеттерінде білімдерін қолдана алуы керек. Экологиялық орталықтармен ЖОО арасында студенттердің практикалық дағдыларын қалыптастыруға және жетілдіруге бағытталған келісім шарттар жасалып, практикаларын қоршаған ортамен тығыз байланыста өткізген жағдайда теориялық білімдері нақты бекітіледі. Осы уақытқа дейін ЖОО білімгерлеріне теориялық білімдері стандарт негізінде 2 немесе 3 кредитпен берілгенімен, биосфераны зерттеуге байланысты қондырғыларда тәжірибелер жасау мүмкіндіктері аз; облыс экологиясы жайындағы мағлұматтар қолжетімді емес; Сондықтан, теориялық білімдерінің іс жүзінде практикамен ұштасуына қажетті жағдайларды қарастыру керек. Қоршаған ортаны қорғауға байланысты педагогикалық білім беруде мынадай мәселелерді қарастыру заман талабы: ЖОО-ның студенттерінің қалалардағы экологиялық орталықтарда биосфераны, мұнай және тағам өнімдерін зерттеуге арналған заманауи қондырғыларда тәжірибелер жасап, практикалық дағдыларын жетілдіре алуы; өздері тұратын аймақтың экологиялық

жай-күйін толық білу үшін қажетті мағлұматтардың болуы; мамандықтың оқу жоспарларына кемінде 1 кредиттік сағатты құрайтын практикалық сабақтарының экологиялық орталықтарда өткізілуін жоспарға енгізу және қамтамасыз ету; экологиялық білім беруді оптимизациялау және модернизациялау қажет, яғни, ЖОО мен экологиялық орталықтар арасында шығармашылық байланыстың болуы, ізденіс жұмыстарына бірлесіп жетекшілік жасай отырып, іс-шараларды бірлесіп атқаруы; экологиялық зерттеулер үшін қолданылатын заманауи қондырғылардың орталықтандырылған экологиялық зертханаларда болуы (бір қалада бірнеше ЖООбар, олардың барлығы мемлекет қаржысынан жаңа қондырғыларды сатып алуы тиімді емес, себебі шет елдерден алынатын әр қондырғының құны миллион теңгеден артық деуге болады).

Сонымен кейбір жаратылыстану мамандықтары үшін экологиялық білім беру мәселелерін түбегейлі тиімді шешу үшін мемлекеттік білім бағдарламаларындағы мазмұнын жетілдіре түсу қажет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Концепция экологического образования Республики Казахстан. Астана, 2002.-4б.
2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. Алматы, 2007.-6б.
3. Концепция экологической безопасности Республики Казахстан. Астана, 2002.-8б
4. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы– 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы
5. Жатқанбаев Ж. Экология негіздері: оқулық/- Алматы: Зият, 2004.-42б.
6. Төлеубаев Б.Ә. Радиациялық қауіпсіздік негіздері (ережелері, қағидалары, шаралары): оқу құралы / Б. Ә. Төлеубаев.-Павлодар: ЭКО, 2009.- 72 б.
7. Қалжігітов Қ.С., Төлемісова А.М., Приходько Н.Г., Исаев К.Ш.; «Өмір-тіршілік қауіпсіздігі» оқу құралы / Қалжігітов Қ.С.-Алматы, 2004.-11б.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.51889/2020-1.1728-5496.40>

М.Қ.Қанабекова¹ С.А.Асанбаева²

¹²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА СӨЙЛЕУ ЭТИКЕТІНІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Мақалада болашақ педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда тілдік қарым-қатынас мәдениетін жетілдіру, сөйлеу этикетіне тән нормалар мен ұлттық құндылықтар жүйесін игерту, сондай-ақ әдептілік шарттарын ұстанудың дәстүрлі қағидаларын меңгерудің жолдары қарастырылған. Сондай-ақ, студенттерді сөз саптау өнері мен тілдік талғампаздыққа, рухани-мәдени сауаттылыққа тәрбиелеу мәселелері де сөз болады. Сөйлеу этикетін меңгерген болашақ маман адамгершілік, мейірімділік, сыпайылық, имандылық тәрізді ұлттық санадағы дүниетанымдық құндылықтарды бойына сіңіре отырып, жан дүниесі рухани бай болып, ізгілікке тәрбиеленеді. Студенттерге сөз әдебі туралы нақты теориялық білім қалыптастыру, шаршытоп алдында этикалық-эстетикалық ұстанымдарға негіздей сөйлеуге дағдыландыру мен ұлттық этикалық құндылықтарға негізделген сөйлеу әдебінің болашақ кәсіби мамандығына сәйкес, жеке тұлғалық мәдениетін жетілдірудегі маңыздылығын ашу мақсатында тәрбиелік дәріс сабағының қысқаша мазмұны да ұсынылды.

Түйін сөздер: сөз мәдениеті, норма, сөз актісі, сөйлеу этикеті, прагматика, адресант, адресат, коммуникативтік уақиға, әлеуметтік-тұрмыстық қатынас әдебі, ресми-іскерлік қатынас әдебі, т.б.

Канабекова М.К.¹ Асанбаева С.А.²

¹²Kazakh national women's pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan